

YANGI O'ZBEKISTONDA TARIX SOHASINING DOLZARB MASALALARI

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

KONFERENSIYA TO'PLAMI

2026

URGANCH INNOVATIONS UNIVERSITETI

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

Yangi O'zbekistonda tarix sohasining dolzarb masalalari [Matn]: to'plam. – Urganch: 2026. – 212 b.

Dunyo tamaddunida **tarix fani** alohida va muhim o'rin egallaydi. Tarix boshqa fanlardan farqli ravishda insoniyat jamiyati taraqqiyoti, davlat va sivilizatsiyalarning shakllanishi, jamiyat hayotida yuz bergan siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarni izchil hamda tizimli ravishda o'rganadi. Tarix ilmi o'tmish voqealarini tahlil qilish orqali bugungi kunni anglash va kelajakni belgilashda ahamiyatli hisoblanadi.

“**Yangi O'zbekistonda tarix sohasining dolzarb masalalari**” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallar to'plamidagi ilmiy tezis va maqolalar tarix sohasida amalga oshirilgan so'nggi tadqiqot va yangiliklarni keng ilmiy jamoatchilikka yetkazishga xizmat qiladi.

Mas'ul muharrirlar:

t.f.n., professor v.b. R.Abdirimov

PhD., dots. U.Maxmudov

Tahrir hay'ati:

PhD., dots. R.Anyozov

PhD., dots. M.Egamberganova

PhD., dots. B.Satimov

PhD., dots. O.Rajabov

To'plamda keltirilgan tezis (maqola)larning mazmuni, undagi ma'lumotlar va me'yoriy hujjatlar hamda fikr-mulohazalar, takliflarning to'g'riligiga mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

O'ZBEKISTON HUDUDIDA BRONZA VA ILK TEMIR DAVRI QISHLOQ JAMOALARI: TRANSFORMATSIYA JARAYONLARI VA HUDUDIIY XUSUSIYATLAR

Nurmetov Sardor Baxtiyarovich

Urganch innovatsion universiteti katta o'qituvchisi, PhD.

Ruslanov Murod Mansurovich

Urganch innovatsion universiteti magistranti

E-mail: murod6018808@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada O'zbekiston hududida bronza va ilk temir davrlarida qishloq jamoalarining shakllanishi va evolyutsiyasi masalalari arxeologik ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Sapallitepa, Jarqo'ton va Chust madaniyati kabi yodgorliklarning o'ziga xos xususiyatlari, sug'orma dehqonchilikning roli hamda ijtimoiy tabaqalanish jarayonlari yoritilgan. Shuningdek, temir asriga o'tish davridagi texnologik va demografik o'zgarishlar ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Bronza davri, ilk temir davri, qishloq jamoasi, Sapallitepa, Jarqo'ton, urbanizatsiya, sug'orma dehqonchilik, ijtimoiy tabaqalanish.

Аннотация В данной статье на основе археологических данных анализируются вопросы формирования и эволюции сельских общин на территории Узбекистана в эпоху бронзы и раннего железа. В исследовании освещены особенности таких памятников, как Сапаллитепа, Джаркутан и Чустская культура, роль ирригационного земледелия и процессы социальной стратификации. Также научно обоснованы технологические и демографические изменения в период перехода к железному веку.

Ключевые слова: Эпоха бронзы, ранний железный век, сельская община, Сапаллитепа, Джаркутан, урбанизация, поливное земледелие, социальная стратификация.

Abstract This article analyzes the formation and evolution of rural communities in the territory of Uzbekistan during the Bronze and Early Iron Ages based on archaeological data. The study highlights the features of such monuments as Sapallitepa, Jarkutan and Chust culture, the role of irrigation agriculture and the processes of social stratification. Technological and demographic changes during the transition to the Iron Age are also scientifically substantiated.

Keywords: Bronze Age, Early Iron Age, rural community, Sapallitepa, Jarkutan, urbanization, irrigated agriculture, social stratification.

Kirish. Insoniyat tarixida bronza va temir davrlari ishlab chiqaruvchi xo'jalikka o'tish va ilk davlatchilik asoslarining shakllanishi bilan xarakterlanadi. O'zbekiston hududi o'zining qulay tabiiy-geografik joylashuvi va daryo havzalari bilan qadimiy qishloq jamoalarining asosiy markazlaridan biri bo'lib kelgan. Ushbu davrlarda yuz bergan ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiyalarni o'rganish mintaqadagi urbanizatsiya jarayonlari va etnik shakllanish tarixini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bronza davrida qishloq jamoalarining shakllanishi

Miloddan avvalgi III–II ming yilliklarda O'rta Osiyoning janubiy viloyatlarida o'troq dehqonchilikka asoslangan yuqori darajadagi madaniyat shakllandi. Bu davrning eng yirik markazlaridan biri Surxondaryo vohasidagi **Sapallitepa** va **Jarqo'ton** yodgorliklaridir.

Sapallitepa yodgorligini o'rgangan akademik A.Askarovning ta'kidlashicha, ushbu manzilgoh mukammal me'moriy loyiha asosida qurilgan bo'lib, u sakkizta yirik oilaviy jamoa yashaydigan dahalarga bo'lingan [1, 45-b]. Bu davrda qishloq jamoasi nafaqat iqtisodiy, balki diniy va harbiy-mudofaa birligi sifatida ham namoyon bo'ladi.

Jarqo'ton yodgorligida olib borilgan tadqiqotlar esa jamoa ichida ijtimoiy tabaqalanish jarayoni boshlanganini ko'rsatadi. Bu yerda ilk ibodatxonaning mavjudligi va qabrlar orasidagi ashyoviy farqlar jamoa ichida ruhoniylar va zodagonlar qatlami ajralib chiqqanidan dalolat beradi. Dehqonchilikning sun'iy sug'orishga asoslanishi jamoa a'zolaridan birgalikda mehnat qilishni va murakkab sug'orish tarmoqlarini boshqarishni talab etgan.

Ilk temir davridagi transformatsiyalar. Miloddan avvalgi I ming yillik boshlarida temir metalurgiyasining kashf etilishi qishloq jamoalari hayotida sifat jihatidan yangi bosqichni boshlab berdi. Temir qurollarning keng qo'llanilishi dehqonchilik samaradorligini keskin oshirdi.

Ushbu davrda O'zbekiston hududida uchta asosiy hududiy xususiyatga ega jamoalar ajralib turadi:

1. **Janubiy hududlar (Baqtriya):** Bu yerda qishloq jamoalari negizida ilk shahar tipidagi markazlar shakllana boshladi.
2. **Zarafshon va Qashqadaryo vohalari (Sug'd):** Sug'orma dehqonchilikka asoslangan, atrofi mudofaa devorlari bilan o'ralgan qishloqlar (masalan, Ko'ktepa) ko'paydi [2, 112-b].
3. **Farg'ona vodiysi (Chust madaniyati):** Bu hududda o'ziga xos dehqonchilik va chorvachilik uyg'unlashgan jamoalar rivojlandi. Chust madaniyatiga oid manzilgohlarda yirik don omborlarining topilishi jamoa xo'jaligi yuqori darajada tashkil etilganini ko'rsatadi.

Hududiy va ijtimoiy xususiyatlar tahlili

Temir davri qishloq jamoalari hududning ekologik sharoitiga ko'ra turlicha ixtisoslashgan. Masalan, Zarafshon vohasi jamoalari kanallar qazish va bog'dorchilikda yuqori mahoratga ega bo'lgan bo'lsa, tog'oldi hududlaridagi jamoalarda yarim ko'chmanchi chorvadorlik yetakchi o'rin tutgan.

Ijtimoiy nuqtai nazardan, qishloq jamoasi a'zolari o'rtasidagi mulkiy farqlar temir davrida yanada chuqurlashdi. Temir asboblari yordamida ortiqcha mahsulot ishlab chiqarish imkoniyati paydo bo'lishi jamoa boshqaruvining murakkablashuviga va ilk davlat tuzilmalarining (Katta Xorazm, Qadimgi Baqtriya) yuzaga kelishiga zamin yaratdi [3, 78-b].

Xulosa shuki, O'zbekiston hududidagi bronza va ilk temir davri qishloq jamoalari mintaqadagi sivilizatsiyaning poydevori hisoblanadi. Bronza davridagi Sapallitepa va Jarqo'ton madaniyati asosida shakllangan jamoaviy hayot tarzi temir

davriga kelib texnologik va ijtimoiy jihatdan takomillashdi. Ushbu jamoalar nafaqat moddiy ne'matlar ishlab chiqaruvchisi, balki mintaqadagi ilk shaharsozlik va davlatchilik an'alarining tashuvchisi bo'lib xizmat qildi. Ularning hududiy xususiyatlarini o'rganish bugungi kunda O'rta Osiyo xalqlarining qadimiy tarixini xolis baholash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Askarov A. Sapollitepa. – Toshkent: Fan, 1973. – 160 b.
2. Sagdullaev A.S. O'zbekiston tarixi: qadimgi davr. – Toshkent: Universitet, 2011. – 256 b.
3. Rtveladze E.V. Древние цивилизации Узбекистана. – Tashkent: Fan, 2001. 180 s.
4. O'zbekiston arxeologiyasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2002. – 210 b.